

יקיצתו של האתנו־רפובליקניזם בישראל ומאבקו באתנו־לאומנות

יובל פיינשטיין*

תקציר. מאמצי ממשלת נתניהו השישית להחליש את בית המשפט העליון, והופעתה של תנועת המחאה הגדולה ביותר בתולדות המדינה, הם ביטוי עז למחלוקת עמוקה בקרב היהודים בישראל בנוגע להיבטים שונים של זהותם הלאומית המשותפת ולאופייה הרצוי של מדינת הלאום. במאמר זה, משיבים על סקר דעת קהל שנערך בשיאה של המחאה מוינו לחמישה טיפוסים לאומיות ונבחנו הבדלים בעמדותיהם ביחס למדיניות הממשלה ולהשתתפות במחאה. שיעורי תמיכה גבוהים במדיניות הממשלה נמצאו בלאומיות אתנו־דתית ואלטרה־לאומנית, הנושאות שיח אזרחות אתנו־לאומי. התנגדות למדיניות הממשלה הייתה שכיחה בלאומיות ביקורתית ששיח האזרחות בה ליברלי, אך חלקה באוכלוסייה קטן. בקרב המתנגדים למדיניות בכלל ובקרב הפעילים במחאה בפרט, נמצא רוב מכריע ללאומיות אתנו־רפובליקנית וללאומיות אתנוצנטרית שבהן שיח האזרחות אתנו־רפובליקני המעניק זכויות קולקטיביות ליהודים בלבד, מחלק משאבים לפי היררכיה של אזרחות טובה, ואינו מביא בחשבון את חירויותיהם וזכויותיהם של פלסטינים מחוץ לקו הירוק. האפשרות שהצלחת המחאה תוביל לדמוקרטיזציה מותנית בנכונות להתיר את הקשר בין אתניות ולאומיות ובין אזרחות וזכויות.

כיצד אפשר להבין את הופעתה של תנועת המחאה הגדולה ביותר בתולדות מדינת ישראל לאחר הקמתה של ממשלת נתניהו השישית בשלהי שנת 2022? הפרשנות שאציע מבוססת על התבוננות סוציולוגית־תרבותית על אומות כזרות שמתנהל בהן מאבק על משמעות האומה ועל אופייה הרצוי של מדינת הלאום. אחד מביטויי המאבק הזה הוא מחלוקת בנוגע למשטר האזרחות במדינה, בנוגע לשאלה מי יכול להיות אזרח, ובאשר לאמות המידה לחלוקת זכויות ומשאבים בין האנשים החיים בגבולות המדינה (Brubaker, 2019; Harpaz, 1992). לעיתים נדירות יחסית, מחלוקת על משטר האזרחות הופכת למאבק אמוציונלי ששותפים לו באופן פעיל המוני אזרחים מהשורה. כך קרה בישראל לאחרונה. בפרק הראשון במאמר זה אציג את התמורות שחלו במאבק בין שלושה שיחי אזרחות מראשית המדינה ועד היום. בפרק השני אטען כי המאמץ של ממשלת ישראל לנטרל בחקיקה את הפיקוח של בית המשפט העליון על הרשויות האחרות הוא נקודת שיא

* פרופ' יובל פיינשטיין, החוג לסוציולוגיה, אוניברסיטת חיפה

בתהליך התעצמותו של שיח אזרחות אתנו־לאומי בקרב היהודים בישראל. בפרק השלישי, אראה כיצד תנועת המחאה נגד יוזמות החקיקה מייצגת שיח אזרחות ליברלי בחלקה הקטן ושיח אזרחות אתנו־רפובליקני בחלקה הגדול. לבסוף, בפרק הרביעי, אקשור בין שיח אזרחות ובין טיפוסים שונים של לאומיות בקרב הציבור היהודי בישראל, ואבחן באמצעות נתוני סקר את היחסים בין התמיינות הציבור היהודי בישראל לטיפוסי לאומיות מובחנים ובין עמדות הציבור ביחס ליוזמות החקיקה וביחס למחאה נגדן.

תמורות במאבק בין שיח אזרחות בישראל

בספרם *מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת מצביעים יואב פלד וגרשון שפיר (2005)* על יריבות שהתקיימה בישראל, מאז ימיה הראשונים של המדינה, בין שלושה שיח אזרחות. לפי שיח האזרחות הליברלי, המדינה מעניקה לפרט זכויות תמורת מחויבותו המינימלית לציית לחוק, לשלם מיסים, להצביע בבחירות ולשרת בצבא. לפי תפיסה זו, מדגישים פלד ושפיר, האזרחות היא "אמצעי ולא ערך בפני עצמו" (עמ' 12). בניגוד לכך, שיח האזרחות הרפובליקני מייחס לאזרחות ערך מוסרי ומעלה על נס "אזרחות טובה", המתבטאת במסירות ובתרומה מקסימלית לקהילה הפוליטית. בישראל, מראשיתה, אזרחות טובה באה לידי ביטוי מיוחד בשירות צבאי בכלל, ובתפקידי לחימה וקצונה בפרט (בן־אליעזר, 1995; 1993; Kimmerling). כתוצאה מכך, דירוג מידת הנשיאה ב"נטל הביטחון" שימש בעשורים הראשונים למדינה מנגנון שדרכו יוצרו ושועתקו פערים בין קטגוריות אתניות ומעמדיות – בסטטוס, בכוח הפוליטי ובזכאות למשאבים חומריים (לוי, 2003). עם זאת, כפי שפלד (Peled, 1992) העיר בצדק, המשטר בישראל הוא אתנו־דמוקרטי (סמוחה, 2000) או אתנוקרטי (יפתחאל וגאנב, 2004), ובמסגרתו הגדרת "הטוב המשותף" שהמדינה שואפת להשיגו מוגבלת ליהודים בלבד; לכן רק חברי קבוצה זו נהנים מזכויות קולקטיביות ומהיכולת להשיג זכויות ומשאבים באמצעות הפגנת מסירות והקרבה למען המדינה. בניגוד אליהם, המיעוט הערבי נהנה מזכויות אישיות בלבד מכוח עקרונות שיח האזרחות הליברלי (אף שמתוך האוכלוסייה דוברת הערבית בישראל, קבוצות המשרתות בצבא זוכות להערכה גבוהה יותר מצד קבוצת הרוב היהודית, וחבריהן אף נהנים ממשאבים השמורים למי שמילאו את חובת השירות בצבא). את הסדרת המעמד הזאת של מיעוטים אתניים ודתיים מכנה פלד אתנו־רפובליקניזם, שכן העיקרון הרפובליקני בישראל חל רק על האתנוס היהודי. במאמר זה אטען כי זהו עיקרון דומיננטי במחאה נגד ההפיכה המשטרית. בטיפולוגיה שמציעים שפיר ופלד, מול שיח הזכויות הליברלי וזה הרפובליקני ניצב שיח שלישי – שיח אזרחות אתנו־לאומי, התופס את קהילת הלאום כבעלת מוצא ותרבות משותפים ואקסלוסיביים, ואת המדינה כהתגלמות האומה וכביטוי לזהותה ותרבותה הייחודיות. לפי שיח האזרחות האתנו־לאומי, זכויות ניתנות אפוא מתוקף חברות באומה.

לטענת פלד ושפיר, היחסים בין שלושת שיחי האזרחות עברו תמורות שאפשר לחלק לשתי תקופות. תקופת היישוב והעשורים הראשונים למדינה התאפיינו במתחים בין שיח האזרחות הרפובליקני לשיח האזרחות האתנו־לאומי. לעומת זאת, בסוף שנות השישים גבר המתח בין שיח האזרחות האתנו־לאומי לשיח האזרחות הליברלי, עם התעצמותו של האחרון

לאור התמורות הנרחבות שחלו בחברה ובמדינה בעידן שסוציולוגים כינו "פוסט־הגמוני". עם התמורות הללו נמנים המעבר לכלכלה ניאוליברלית אגב החלשת מדינת הרווחה והעבודה המאורגנת (Maron & Shalev, 2017), היחלשותם של האתוס הקולקטיביסטי והמיליטריזם בקרב קבוצות שהיו נשאים בעבר בחברה היהודית בישראל (לוי, 2003), התחזקות הביקורת של תנועות וארגוני חברה אזרחית נגד הכיבוש, ובאופן עמוק יותר – נגד השפעות השיח הצבאי על מדיניות ישראל (בנסקי, 2005; הלמן ורפופורט, 1997; רזניק, 2003), פוליטיזציה של קבוצות לא דומיננטיות בחברה – ערבים, מזרחים, מהגרים מברית המועצות לשעבר ומאתיופיה, חרדים ודתיים־לאומיים (קימלינג, 2004), ועלייה בפעילותם של ארגוני חברה אזרחית (גדרון ואחרים, 2002; ישי, 2003; Ben-Eliezer, 2003). היו אף שתיארו את שלהי שנות השמונים והמחצית הראשונה של שנות התשעים כמאבק איתנים בין שתי מגמות שהתעצמו בשל תהליכי הגלובליזציה וקריסת הגוש הקומוניסטי: אימוץ תרבות וערכים אינדיוידואליסטיים ולעיתים קוסמופוליטיים מזה, ותגובות־נגד בדמות חזרה למסורת והדגשת זהויות וערכים פרטיקולריסטיים מזה (פרי, 2005; רם, 2005).

אורי בן־אליעזר ואנוכי הצבענו במאמר משותף על שלב שלישי בתמורות הגדולות שעברה החברה היהודית בישראל (Feinstein & Ben-Eliezer, 2019). טענו כי תהליך השלום באמצע שנות התשעים ("תהליך אוסלו") העצים את הקונפליקט בין נשאי שיח האזרחות הליברלי, אשר נתנו רוח גבית לתהליך, ובין נשאי שיח האזרחות האתנו־לאומי, אשר הכריזו עליו מלחמה. אף על פי כן, יש לזכור כי במאמץ לסיים את הסכסוך הישראלי־פלסטיני נשא אז לא רק השמאל הליברלי שוחר השלום וזכויות האדם; במידה רבה נשאו בו גם האליטות הצבאיות והכלכליות באותה תקופה, מתוך שיקולים פרגמטיים – הכרה באי־היכולת להכריע את הסכסוך, שעלותו בדם ובדמים הייתה גבוהה, והערכה שבהיעדר פתרון מדיני תתקשה ישראל להשתלב בכלכלה העולמית (גרינברג, 2007, עמ' 56). חשוב לזכור זאת, שכן תנועת המחאה שקמה נגד ניסיון ההפיכה המשטרית של ממשלת נתניהו מובלת אף היא על ידי קבוצות הרואות עצמן כעמוד השדרה הכלכלי והביטחוני של המדינה, ולכן שיח הזכויות שהן מקדמות – גם כאשר הוא עושה שימוש בשפת הליברליזם – הוא במידה רבה שיח זכויות אתנו־רפובליקני. על כל פנים, כישלון תהליך אוסלו, הכרזתו של ראש הממשלה אהוד ברק עם חזרתו מוועידת קמפ דייוויד כי אין פרטנר בצד הפלסטיני ופרוץ אינתיפאדת אל־אקצא חודשים אחדים לאחר מכן חוללו תהליך הקצנה, שבמסגרתו תפיסת עולם אתנו־לאומית ניצית וקונפליקט אלים ומתמשך עם הפלסטינים בגדה המערבית ועזה היוו זה את זה (Feinstein & Ben-Eliezer, 2019). בתהליך זה התחזקה אחיזתה של האתנו־לאומיות באלקטורט היהודי בישראל, עד שהושגה הדומיננטיות הפוליטית שאנו עדים לה בשנים האחרונות. ואמנם, חקיקת "חוק הלאום" ב־9 ביולי 2021 הייתה סימן ברור לכך: הימין הלאומני הפנים כי כוחו האלקטורלי מאפשר לו להוציא לפועל, במוצהר ובאופן בלתי מתנצל, מדיניות שנותנת עדיפות מוחלטת ליעדים הקולקטיביים של קבוצת הלאום היהודית.

לשיא עוצמתה הגיעה האתנו־לאומיות עם הקמתה של ממשלת נתניהו השישית ב־29 בדצמבר 2022. הממשלה קמה כקואליציה בין מפלגות ימין דתי (עוצמה יהודית, הצינורות הדתית ונעם), מפלגת הליכוד (לאחר שזו התפרקה מהמרכיב הליברלי שהיה קיים בה מאז הקמתו של גח"ל, גוש חירות־ליברלים, ב־1965, ונשארה עם המרכיב הלאומני בלבד)

ומפלגות חרדיות (ש"ס ויהדות התורה). המפלגות החרדיות הפכו ממפלגות סקטוריאליות, שעמדתן כלפי הציונות אמביוולנטית ושהיו שותפות לממשלת רבין בעידן אוסלו, למפלגות שנוסף על אינטרסים סקטוריאליים הן מייצגות גם כן תפיסות אתנו־לאומניות וקו ניצי כלפי הפלסטינים מעבר לקו הירוק. באפריל 2023 הניחה סיעת עוצמה יהודית על שולחן הממשלה את הצעת חוק "הציונות – ערך מנחה", המבקשת לקבע פרשנות לחוק הלאום שתיתן קדימות בתכנון ובהקצאת משאבים למה שיוגדר מעת לעת כאינטרס הציוני, לרבות האפשרות ליישם מדיניות המפלה את אזרחי ישראל הערבים בהענקת משאבים ובמיוחד בהקצאת קרקעות (צימוקי, 2023). הצעת חוק זו היא ביטוי מזוקק לשיח אזרחות אתנו־לאומי המושתת על העיקרון של עליונות היהודים על פני המיעוט הערבי־פלסטיני.

המתקפה על בית המשפט העליון

המתקפה של ממשלת ישראל על בית המשפט העליון, בהובלתם של שר המשפטים יריב לוין ויושב ראש ועדת חוקה, חוק ומשפט של הכנסת חבר הכנסת שמחה רוטמן, מהווה אף היא ביטוי להתעצמותה של האתנו־לאומנות בישראל, הקוראת תיגר הן על שיח האזרחות הליברלי הן על שיח האזרחות האתנו־רפובליקני. עוד טרם "המהפכה החוקתית" – המיוחסת על ידי מתנגדיה לנשיא בית המשפט העליון לשעבר, אהרון ברק – שיח האזרחות הליברלי שימש את בית המשפט העליון בתפקיד כפול (פלד ושפיר, 2005): מצד אחד הוא אפשר לבית המשפט העליון, בשבתו כבית המשפט הגבוה לצדק, להגן על זכויות הפרט מפני פגיעת מוסדות המדינה; מצד שני הוא ביצר היררכיה בין אזרחי ישראל (יהודים וערבים) ובין הפלסטינים שמחוץ לקו הירוק. האחרונים אמנם זכאים לעתור לבג"ץ נגד פגיעה ברכוש ובחירויות, אך הביקורת השיפוטית על המדיניות הנוגעת להם מצומצמת מאוד יחסית לזו הנהוגה בתוך הקו הירוק, איננה עוסקת כלל בעצם קיומו של משטר צבאי או במדיניות של הרחבת הכיבוש, ונוטה לייחס משקל מכריע לשיקולי ביטחון כפי שהללו מוצגים לה על ידי מערכת הביטחון (Ben-Eliezer & Feinsein, 2004; Barzilai, 1990; Gross, 2006; Kretzmer, 2002; Shamir, 2009). אין תמה אפוא שעד לאחרונה הימין הממלכתי והשמאל הציוני גם יחד נמנעו על פי רוב מלבטא דה־לגיטימציה כלפי עצמאותו השיפוטית של בג"ץ, חרף העובדה שריסן את הפעלת הכוח הצבאי בשטחים (דותן, 2000; נגבי, 1981) ומדי פעם אף זכה לביקורת מהימין על כך ש"הפריע לצה"ל לנצח", לשיטתם. בקרב החרדים, סירובו של בית המשפט העליון (מאז פסק הדין בעתירתו של חבר הכנסת אמנון רובינשטיין ב־1998) להעניק גושפנקה למדיניות הפוטרט באופן גורף בחורי ישיבות מגויס לצבא או משירות לאומי – מדיניות שפוגעת בעיקרון השוויון בין אזרחים במדינה – היה אמנם עילה לתרעומת, אולם הסדרים פוליטיים ששמרו בפועל על הסטטוס קוו בעניין הגיוס לצבא ייתרו במידה רבה את הצורך בפעולה שתחליש את בית המשפט העליון. אם כן, מדוע בחרו המפלגות בקואליציית נתניהו השישית לתקוף ישירות את בית המשפט העליון?

אין חיבור זה מתיימר לדון במכלול המניעים לניסיון להחליש את כוחו של בית המשפט העליון. יוזמות לשינוי הרכב הוועדה לבחירת שופטים ולצמצום הביקורת השיפוטית של בית המשפט העליון הונחו על שולחן ממשלות ישראל כמה פעמים בעבר. עם זאת, ברי כי

הנחישות לבצע הפיכה משטרית באמצעות צמצום הביקורת השיפוטית של בית המשפט העליון, עד כדי שלילת סמכותה, התחזקה בקרב הימין הלאומני המתנחלי ובקרב המפלגות החרדיות לאור כישלונן של הניסיון להקים קואליציית ימין-חרדים בשנת 2019, ואף יותר מכך בזמן הכהונה הקצרה יחסית של ממשלת בנט-לפיד, "ממשלת השינוי" (מחודש יוני 2021 עד דצמבר 2022). הממשלה היא קידמה סדר יום ממלכתי באמצעות פשרות ושיתוף פעולה קואליציוני בין מפלגות ציוניות מימין, משמאל ומהמרכז, ולראשונה אף כללה מפלגה ערבית (רע"ם). עבור הימין המתנחלי, חזון הרחבתו של פרויקט ההתנחלויות בגדה המערבית והאפשרות לספח את הגדה בעתיד (ללא אזור האוכלוסייה הפלסטינית) היו נתונים תחת איום של ממש, שהתגלם בנכונותן של מפלגות ימין להקים ממשלה בשיתוף מפלגות שתומכות בנסיגת ישראל מהשטחים הכבושים ובהקמת מדינה פלסטינית. גם החרדים ראו בממשלת בנט-לפיד איום גדול: לא זו בלבד שהמפלגות החרדיות נדחקו אל ספסלי האופוזיציה לאחר שנים רבות של חברות בממשלה, אלא שאחד היעדים המוצהרים של ממשלת בנט-לפיד היה שילוב נרחב של חרדים בשירות הצבאי והלאומי. הפלת ממשלת בנט-לפיד ותוצאות הבחירות לכנסת ה-25, שנערכו ב-1 בנובמבר 2022, פתחו לקואליציית נתניהו חלון הזדמנויות רחב להחליש ואף לבטל כליל את הביקורת השיפוטית על מדיניות ישראל בשטחים (ולכלול בקווי היסוד של הממשלה כוונה לספח את הגדה המערבית לישראל כשיבשילו התנאים לכך; ראו הכנסת, 2022), וכן לקבע בחוק את הפטור לבחורי ישיבות מגיוס לצבא. במילים אחרות, באמצעות "רפורמה משפטית" ומתקפה ישירה על בית המשפט העליון, בהובלת שר המשפטים של מדינת ישראל, קיוו נשאי שיח האזרחות האתנו-לאומי להנחיל לשיח האזרחות הליברלי מכת מחץ שממנה לא תהיה לו תקומה.

תנועת המחאה נגד ההפיכה המשטרית

ההתנגדות החריפה מצד השמאל הליברלי לניסיון להחליש את בית המשפט העליון הייתה צפויה. אולם לצד התנגדותו של מחנה השמאל הקטן, החבוט משנים של דה-לגיטימציה ציבורית בהובלתו של נתניהו, העירה יוזמת ההפיכה המשטרית את נשאו של שיח האזרחות האתנו-רפובליקני מתנומתם בעידן שלאחר קריסת תהליך אוסלו.² המוני אזרחים, רובם המוחלט יהודים, התכנסו מדי מוצאי שבת ולעיתים גם בימי חול בהפגנות ענק בערים הגדולות ובהפגנות קטנות יותר על גשרים ובצמתי כבישים, חמושים בדגלי הלאום וזועקים "בושה! בושה! ו-"דמוקרטיה! דמוקרטיה!". הניכוס מחדש של דגל הלאום, ואחר כך גם של מגילת העצמאות שהודפסה על כרזות ענק ונתלתה על בניינים או נישאה מעל ראשי

1 כבר אז יועד תיק המשפטים ליריב לוי, שהצהיר על כוונתו לבצע רפורמה במערכת המשפט. עריקתו של אביגדור ליברמן מהקואליציה המתהווה, שסיבתה המוצהרת הייתה התנגדותו לפשרה בעניין גיוס חרדים לצבא, מנעה את הקמת הממשלה ואת קידום הרפורמה.

2 בתקופות של מלחמה עם ארגונים חמושים בעזה, המחנה האתנו-רפובליקני אמנם התגייס לתמיכה בצבא ולעיתים אף בממשלה (Feinstein, 2018), אך לא פעל לקידום אג'נדה ארוכת טווח במדיניות החוץ או הפנים של ישראל.

המפגינים בהפגנות הגדולות, ביטא תפיסה שלפיה קואליציית נתניהו הפרה את הסכם היסוד בין המדינה לאזרחיה בכלל, וכינה ובין הקבוצות המהוות (לשיתן) את עמוד השדרה של הציונות והמדינה בפרט. לפי חוזה מדומיין זה, לצד שימור אופייה היהודי של המדינה מתקיים בישראל משטר דמוקרטי השומר על חירותם של אזרחים לקיים את אורחות חייהם כרצונם (אזרחות ליברלית), אך משאבים חומריים, סמליים ופוליטיים מתחלקים באופן דיפרנציאלי בין קבוצות שונות בחברה על פי תרומתן למדינה (אזרחות רפובליקנית).

שיח האזרחות הליברלי והרפובליקני שזורים זה בזה במחאה נגד ההפיכה המשטרית. השיח הליברלי נסוב סביב החשש מהחרפת הכפייה הדתית במדינה, ובמיוחד מההשלכות השליליות על נשים. הביטוי הסמלי העוצמתי ביותר לחשש זה הוא מצעדי הנשים הלבושות בגלימות אדומות ובכיסויי ראש לבנים, דימוי שאול מסדרת הטלוויזיה הדיסטופית סיפורה של שפחה. שיח האזרחות האתנו־רפובליקני בא לידי ביטוי בפעולות מחאה המאורגנות על ידי קבוצות שרואות עצמן כמי שנושאות בנטל הביטחון או הכלכלה במדינה וכחוד החנית של הציונות: לוחמים, טייסים, אנשי יחידות מודיעין מובחרות ועובדי תעשיית ההייטק. הקמתו של מיזג בדמות לשכת גיוס בבני ברק הקורא לחרדים להתגייס לשירות צבאי הייתה ביטוי נוסף וסמלי לשיח האזרחות האתנו־רפובליקני (בן קימון ואלבז־אלוש, 2023). האופן שבו הרטוריקה של המחאה שוזרת את שפת הליברליזם בתוך שיח אזרחות אתנו־רפובליקני ניכר בטקסט הכרזה שלהלן, שנלתה על דלתות הכניסה למוסדות חרדיים בערים חילוניות:

הנכם נמצאים בשכונה ליברלית!

כאן מתגוררים ישראלים ציונים

נאמנים למגילת העצמאות

אנא אל תפריעו לקדושת ערכינו ולאורח חיינו

בתודה, ציבור המשרתים בצה"ל ומשלמי המסים

מאבק על משמעותה של האומה ועל אופי מדינתה

גישת הסוציולוגיה התרבותית לחקר לאומיות מדגישה את הוויכוח הבלתי פוסק על משמעות האומה המתנהל בקהילה הלאומית המדומינת, ובמיוחד על שאלות כמו מהם הקריטריונים לחברות באומה, מהם ערכי היסוד של האומה, מהם האירועים החשובים בתולדותיה ואילו לקחים וציוויים מוסריים נגזרים מהם, ומה מקומה ותפקידה של האומה ביחס לאומות אחרות (Bonikowski & DiMaggio, 2016; Bonikowski et al., 2021; Soehl, 2021; Karim, 2021). מנקודת מבט זו, אפשר לראות את העימות על עקרונות האזרחות בישראל כביטוי של עימות עמוק יותר בין טיפוס לאומיות מובחנים ויריבים. כפי שטענתי במקום אחר (Feinstein, 2021), תקופות שבהן ויכוח על הגדרת ליבת הזהות הקולקטיבית של אומה מקבל ביטוי גלוי ונרחב בשיח הציבורי מתאפיינות במאבקים יצריים בין חלקים בחברה האזרחיים באמונות לאומיות יריבות. גם המחאה הלא אלימה אך האמוציונלית מאוד נגד "ההפיכה המשטרית", ומחאת הנגד המצומצמת אך האלימה יותר, המצדדת ב"רפורמה המשפטית", מבטאות תחושות בציבור שהמדיניות שעל סדר היום נוגעת לליבת הזהות הלאומית המשותפת ליהודים בישראל ולאופייה של מדינת הלאום.

חלקו האמפירי של מאמר זה בוחן אם יש קשר בין השתייכותם של יהודים בישראל לטיפוסי לאומיות ובין עמדותיהם לגבי ההפיכה המשטרית ולגבי המחאה נגד החקיקה. כדי לענות על שאלה זו יצרתי טיפולוגיה של חמישה סוגי לאומיות בקרב יהודים בישראל, באמצעות Latent Class Analysis (LCA) של תשובות לסקר שערכתי בקרב מדגם מייצג (N=1553) של יהודים בישראל בתאריכים 25.3.2023-26.4.2023. כל אחד מחמשת טיפוסי הלאומיות שאיתרתי מייצג שילוב ייחודי של אמונות ביחס לאומה ולמדינה.³ טבלה 1 מציגה את מאפייניהם של חמשת סוגי הלאומיות.

טבלה 1. עמדות המאפיינות טיפוסי לאומיות בקרב יהודים בישראל, אפריל 2023

עמדות לאומיות (28 משתנים מחולקים ל-6 ממדים)						
טיפוס לאומיות (% מהמדגם)	הזדהות עם האומה	תפיסת גבולות הישראליות	גאווה לאומית	תפיסה שוביניסטית ביחס למדינה	תפיסה של ייחודיות תרבותית	תפיסה של קורבנות קולקטיבית
אולטרה-לאומנות (21.9)	חזקה מאוד	מדירה מאוד	גבוהה/גבוהה מאוד	חזקה/חזקה מאוד	חזקה מאוד	חזקה/חזקה מאוד
אתגורית (9.3)	חזקה מאוד	בעיקר על בסיס אתגורית	בינונית/נמוכה (למעט ביחס לצבא, הישגים במדע והיסטוריה לאומית)	בינונית/חזקה	חזקה מאוד	חזקה מאוד
אתגור רפובליקנית (27.8)	חזקה	מדירה, אך במידה מתונה יחסית	בינונית/נמוכה (למעט ביחס לצבא, והישגים במדע ובאמנות)	בינונית	בינונית	חזקה
אתגורצנטרית (33.1)	חזקה/חזקה מאוד	מדירה	בינונית (למעט ביחס לצבא, והישגים במדע)	בינונית	חזקה	חזקה
ביקורתית (7.9)	בינונית/בינונית-נמוכה	מכלילה	בינונית/נמוכה (למעט ביחס להישגים במדע)	נמוכה	חלשה	בינונית

טיפוסי הלאומיות שאני מכנה אולטרה-לאומנות ולאומיות אתגורית מהווים, בהתאמה, כ-22% וכ-9% מהמדגם. שניהם מתאפיינים בהזדהות חזקה עם האומה, באמונה חזקה מאוד בייחודיות התרבותית של העם היהודי ובתפיסה חזקה של קורבנות קולקטיבית. עם זאת, טיפוסי לאומיות אלו נבדלים זה מזה בקריטריונים שהם מייחסים לחברות בקהילת הישראלים. האולטרה-לאומנים אווזים בתפיסות נוקשות ומדירות בכל הפרמטרים

3 על השימוש ב-LCA ליצירת טיפולוגיה של לאומיות ראו Bonikowski & DiMaggio, 2022.

שנמדדו בסקר, ואילו בעיני מרבית האתנו־דתיים אמת המידה העיקרית או הבלעדית להכללה בישראליות היא היות האדם יהודי. הבדל נוסף הוא מידת הגאווה בנוגע למוסדות לאומיים ולהיבטים שונים של מדיניות: מידת הגאווה של אולטרה־לאומנים גבוהה או גבוהה מאוד ביחס לכל ההיבטים שנבדקו, ואילו מידת הגאווה של אתנו־דתיים בינונית או נמוכה, למעט ביחס לצבא, היסטוריה לאומית והישגים במדע. שני הטיפוסים נבדלים זה מזה גם במידת השוביניזם הלאומי, המייחס לישראל עליונות על פני מדינות אחרות – עמדה זו חזקה יותר בקרב אולטרה־לאומנים מאשר בקרב אתנו־דתיים.

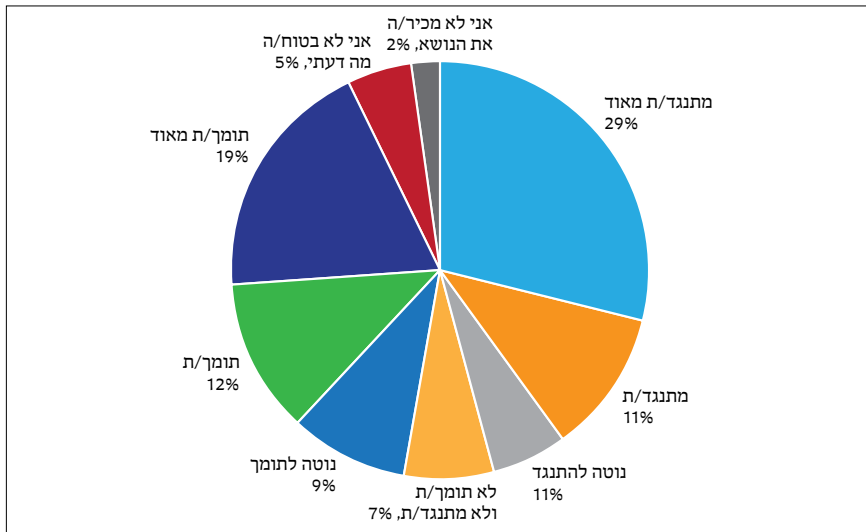
אם כן, יחסם של האתנו־דתיים למדינה מסויג יותר מזה של האולטרה־לאומנים. ביטוי לכך אפשר למצוא גם בשיעורי הסיווג העצמי של משיבים כ"ציוניים מאוד", שהיו גבוהים הרבה יותר בקרב האולטרה־לאומנים (60%) מאשר בקרב האתנו־דתיים (36%). שני טיפוסים הלאומיות שונים זה מזה גם בדפוסי התמיכה שלהם ברשימות שהתמודדו בבחירות לכנסת ה-25: רוב האולטרה־לאומנים תמכו בליכוד (כ-41%), או, במידה פחותה אך ניכרת, במפלגות ימין דתי (כ-24%), ואילו רוב המשיבים בקטגוריית הלאומיות האתנו־דתית הצביעו למפלגות חרדיות (כ-44%) או למפלגות ימין דתי (כ-35%).

בתוך טיפולוגיית הלאומיות, ההבדלים הגדולים ביותר ניכרים בין האולטרה־לאומנות ובין טיפוס לאומיות שאותו אני מכנה "ביקורתית", המהווה כ-8% מהמדגם. טיפוס לאומיות זה מתאפיין ברמות נמוכות או בינוניות של הזדהות עם ישראל, בתפיסה מכיליה של ישראליות שאיננה מוגבלת ליהודים או לנשאי סמן אחר של זהות תרבותית ואף לא לילידי הארץ, ברמות בינוניות או נמוכות של גאווה במוסדות ובמדיניות ישראלים, בהיעדר תפיסות של עליונות לאומיות או ייחודיות תרבותית של יהודים, ובמידה בינונית (ועל כן חלשה יחסית לטיפוסי לאומיות אחרים) של קורבנות קולקטיבית. מבחינה פוליטית, מרבית המשיבים בקטגוריית הלאומיות הביקורתית מזדהים כשמאל, שמאל מתון או מרכז, ורובם הצביעו בבחירות האחרונות למפלגת יש עתיד (כ-36%), למחנה הממלכתי (כ-8%), לעבודה (כ-11%) או למרצ (כ-16%).

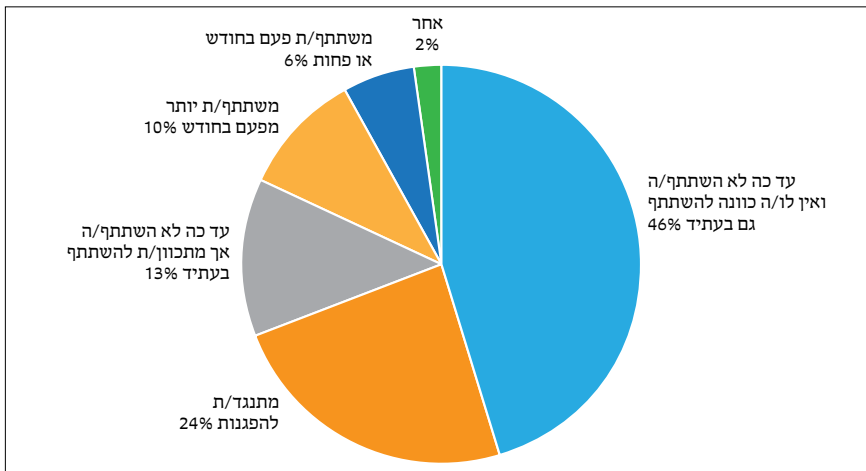
את מרבית הציבור היהודי בישראל אפשר לסווג לפי אחד משני הטיפוסים הנותרים של לאומיות – זהו האתנו־רפובליקני (כ-28% מהמדגם) וזו האתנוצנטרית (כ-33% מהמדגם). את שניהם מאפיינים הזדהות לאומית חזקה ורמה משתנה של גאווה במוסדות ובמדיניות לאומית, רמה בינונית של שוביניזם לאומי, ותפיסה חזקה למדי של קורבנות קולקטיבית. מה שמבחיין בין שני טיפוסים הלאומיות הללו הוא שלטיפוס האתנוצנטרי עמדות נוקשות יותר בנוגע לאמות המידה של הישראליות ותפיסה חזקה יחסית של ייחודיות תרבותית יהודית. מבחינה פוליטית, מרבית המשיבים משני הטיפוסים הלאומיות האלה משייכים עצמם למרכז או לימין המתון, ושניהם מיוצגים בשיעורים גבוהים יחסית בקרב מצביעי המחנה הממלכתי ויש עתיד – בקרב תומכי כל אחת משתי המפלגות, כ-78% שויכו ללאומיות אתנוצנטרית או אתנו־רפובליקנית. עם זאת, למשיבים מן הטיפוס האתנו־רפובליקני יש נטייה חזקה יחסית לתמיכה במפלגת יש עתיד (כ-34%) ואף נטייה חזקה יחסית לשאר המדגם לתמיכה במפלגת העבודה (כ-7% לעומת כ-3%). בקרב טיפוס הלאומיות האתנוצנטרי, לעומת זאת, שיעור התמיכה במפלגת יש עתיד היה נמוך מעט יותר (כ-21%), ואילו שיעור התמיכה בליכוד היה גבוה יחסית (כ-34%) ויותר מכפול משיעור התמיכה בליכוד בקרב האתנו־רפובליקנים. עם זאת, יש לציין כי בקרב המשיבים משני טיפוסים

הלאומיות שתמכו בליכוד בבחירות האחרונות, כשליש לא בחרו בליכוד כרשימה שהיו תומכים בה לו היו הבחירות מתקיימות בתקופת הסקר. ממצא זה משקף את התפיסה בקרב רבים במרכז ובימין בישראל כי הליכוד חדל להיות מפלגה ממלכתית עם יסוד ליברלי. תרשים 1 מלמד כי בקרב המדגם קיים רוב המתנגד ליוזמות החקיקה (46% מהמשייבים הביעו רמות שונות של התנגדות, ובהם גם 29% שהביעו התנגדות רבה), אך קיים גם מיעוט גדול של תומכים ביוזמות החקיקה (40% מהמשייבים הביעו רמות שונות של תמיכה, ובהם גם 19% שהביעו תמיכה רבה). כפי שאפשר לראות בתרשים 2, העמדות המקוטבות באות לידי ביטוי גם ביחס כלפי ההפגנות נגד יוזמות החקיקה: 16% דיווחו כי השתתפו באירועי מחאה ו-13% נוספים שלא השתתפו ציינו שבכוונתם להשתתף במחאה בעתיד, אך 24% הביעו התנגדות מפורשת לעצם קיומן של ההפגנות.

תרשים 1. רמות תמיכה ביוזמות החקיקה או התנגדות להן

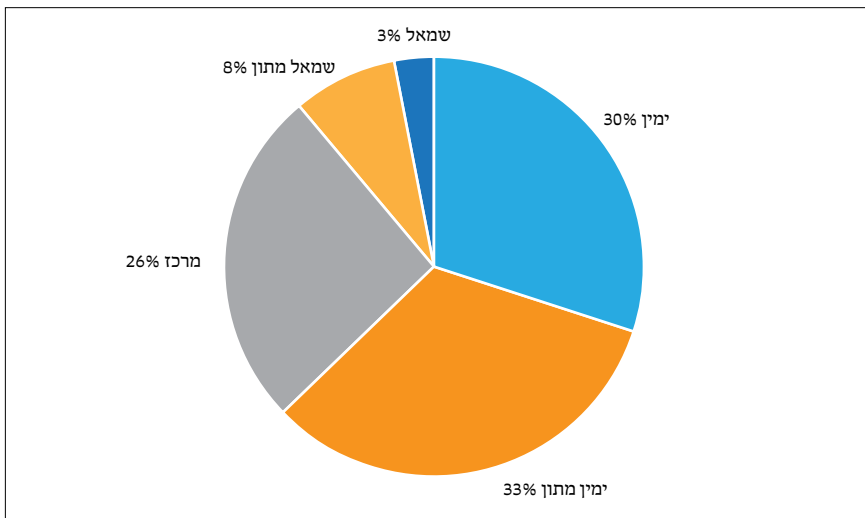

תרשים 2. השתתפות בהפגנות נגד יוזמות החקיקה או התנגדות להפגנות

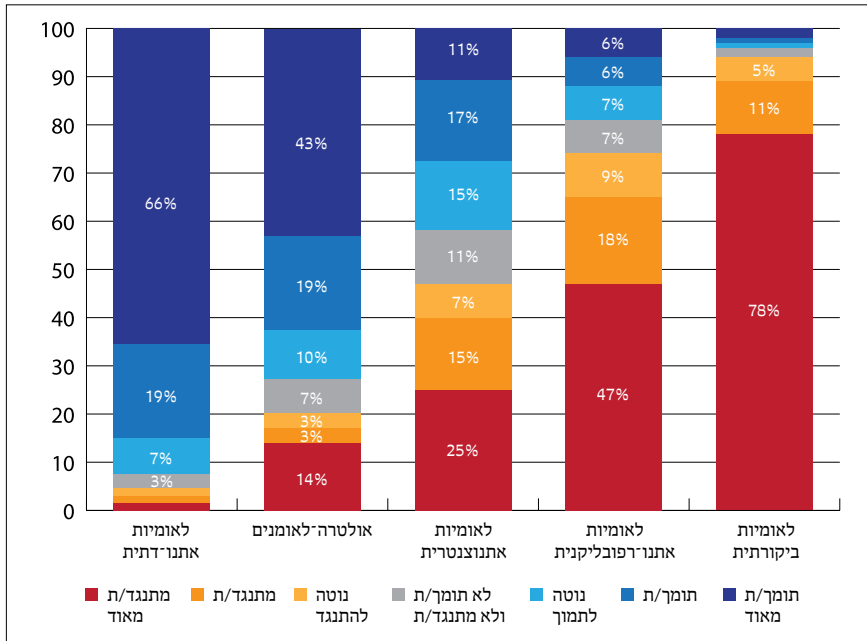

תרשים 3 מלמד כי הרוב המכריע של משיבים לסקר (63%) הגדירו עצמם כבעלי עמדות ימניות או ימניות מתונות, ולכן ברור כי ההתנגדות לחוקי "הרפורמה המשפטית" אינה נחלת השמאל והמרכז הפוליטי בלבד, אלא מצויה בשיעורים ניכרים גם בקרב הימין הפוליטי. טענתי היא כי את השונות בעמדות הציבור היהודי בישראל ביחס ליוזמות החקיקה אפשר לייחס במידה רבה להבדלים עמוקים יותר בין טיפוסי לאומיות מובחנים. ואמנם, תרשים 4 מצביע בבירור על כך שהתנגדות לרפורמה קיימת בשיעורים גבוהים לא רק בקטגוריית הלאומיות הביקורתית אלא גם בזו של הלאומיות האתנורפובליקנית, ובמידה פחותה אך לא מבוטלת – גם בזו של הלאומיות האתנוצנטרית. לעומת זאת, מידת התמיכה הרבה ביותר ביוזמות החקיקה נמצאת בקטגוריית הלאומיות האתנודתית, וקצת פחות מכך בקרב האולטרה-לאומנים. פילוח הנתונים על השתתפות בהפגנות לפי טיפוסי לאומיות (תרשים 5) משרטט תמונה דומה.

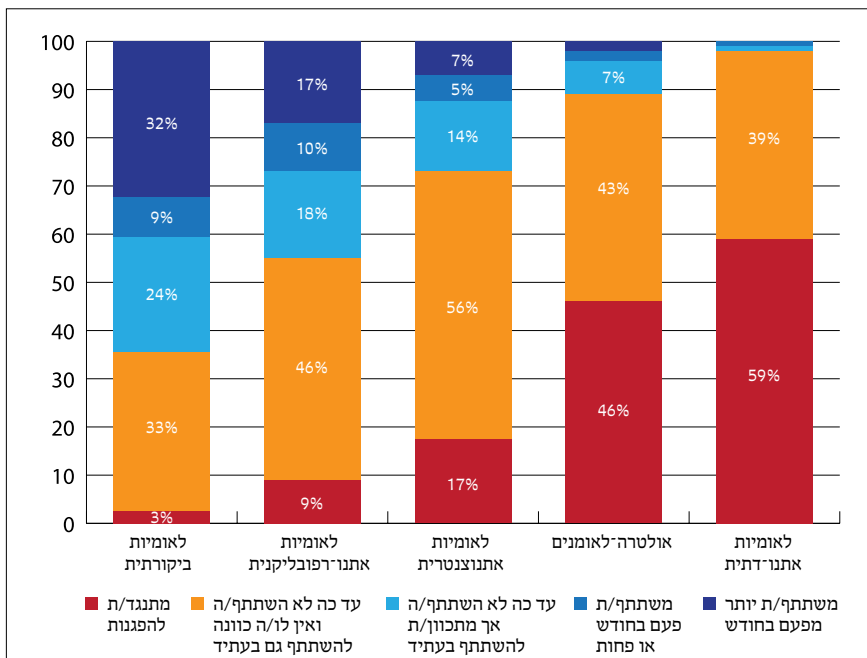
תרשים 3. סיווג עצמי לקטגוריה פוליטית

תרשים 4. התפלגות התמיכה וההתנגדות ליוזמות החקיקה בתוך טיפוסי האומיות

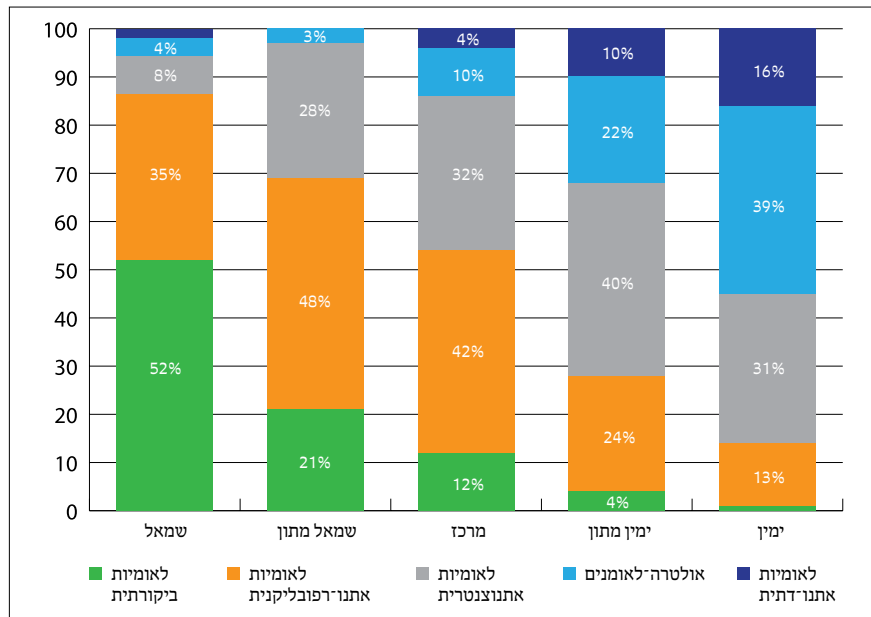

תרשים 5. תדירות השתתפות בהפגנות או התנגדות להפגנות בתוך טיפוסי לאומיות

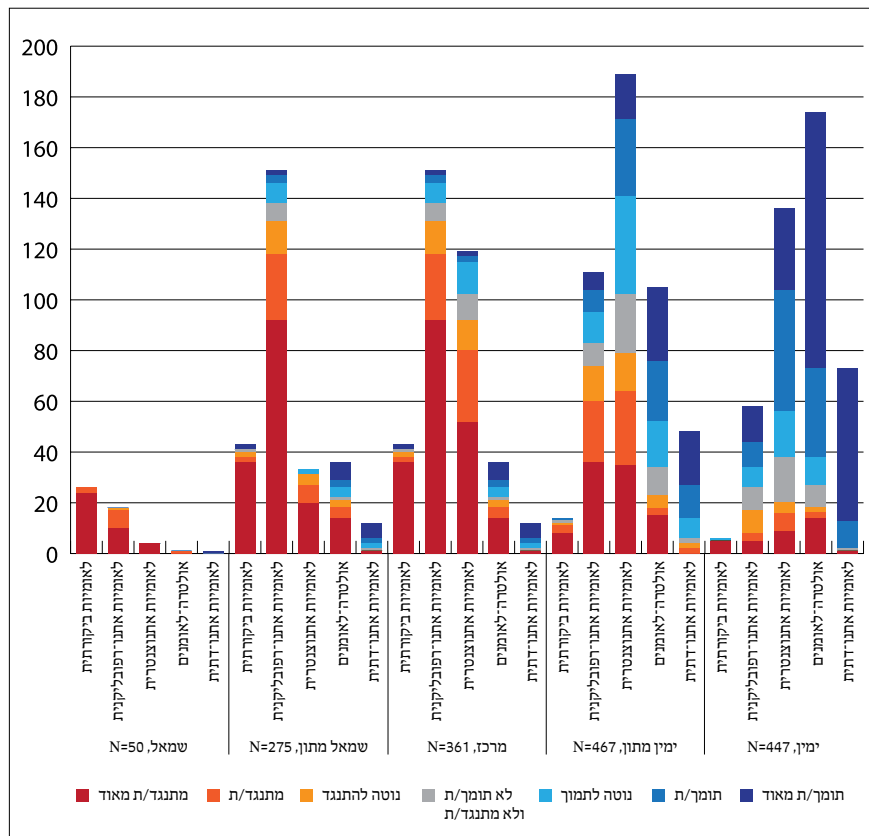
תרשים 6 מציג את התפלגות חמשת טיפוסים הלאומיות בתוך חמש קטגוריות פוליטיות לפי סיווג עצמי של המשיבים. באופן לא מפתיע, לאומיות ביקורתית שכיחה במיוחד בשמאל, ובמידה פחותה בשמאל המתון, ואף פחות מכך במרכז הפוליטי. לעומת זאת, אולטרה-לאומנות ולאומיות אתנו־דתית שכיחה במיוחד בימין, מעט פחות מכך בימין המתון, ועוד פחות מכך במרכז. חשוב במיוחד לשים לב לייצוג של לאומיות אתנוצנטרית בשיעורים ניכרים בכל הקטגוריות הפוליטיות למעט ייצוג נמוך מאוד בשמאל, ולייצוג נרחב למדי של לאומיות אתנו־רפובליקנית לא רק בשמאל המתון ובמרכז אלא גם בשמאל, בימין המתון ואפילו בימין (אף כי בשיעור נמוך הרבה יותר מאשר בקטגוריות האחרות).

תרשים 6. התפלגות טיפוסים לאומיות בתוך קטגוריות פוליטיות

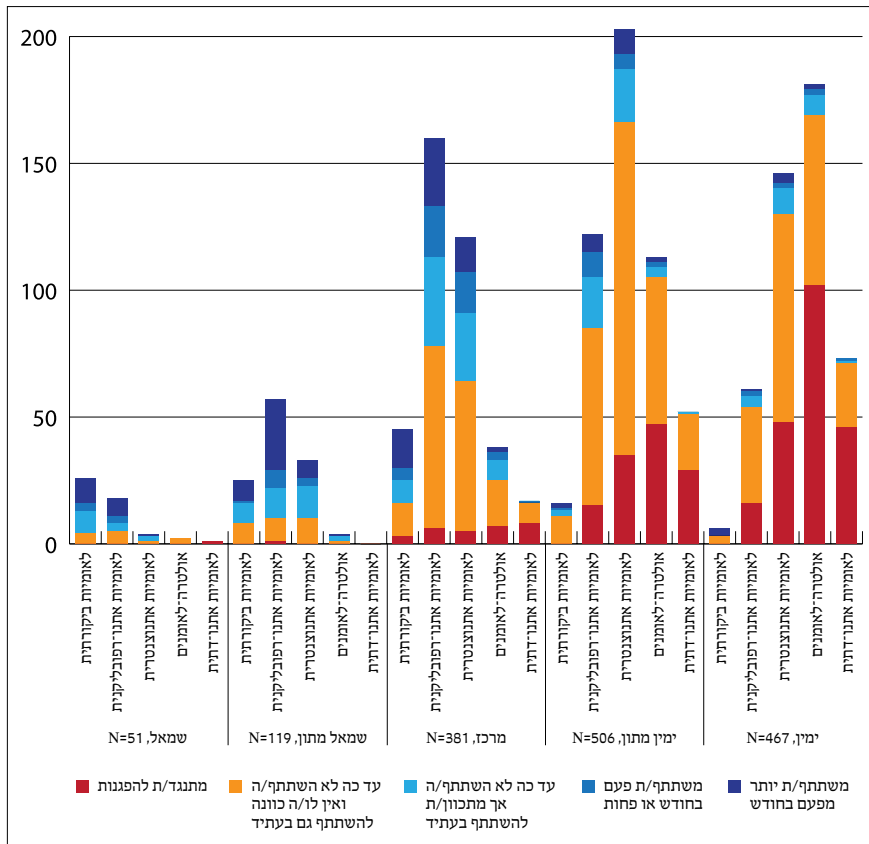

תרשימים 7 ו-8 מפלחים את עמדות המשיבים ביחס ליוזמות החקיקה לפי טיפוסים לאומיות בתוך הקטגוריות הפוליטיות. אפשר לראות כי לא רק בכלל המדגם, אלא גם בתוך הקטגוריות הפוליטיות על הציר שבין ימין לשמאל, העמדות של יהודים בישראל כלפי יוזמות החקיקה והמחאה נגדן מתפלגות לפי השתייכות לטיפוסי לאומיות מובחנים. במרכז, בימין המתון ובימין, מידה רבה מאוד של תמיכה ביוזמות החקיקה והתנגדות למחאה הייתה שכיחה בקרב האולטרה-לאומנות והלאומיות האתנו־דתית. לעומת זאת, התנגדות ליוזמות החקיקה והשתתפות במחאה או תמיכה פסיבית בה אופייניות לטיפוס הלאומיות האתנוצנטרית והאתנו־רפובליקני (וכמובן ללאומיות הביקורתית, אך שכיחותה במרכז ובימין נמוכה מאוד).

**תרשים 7. שכיחות רמות תמיכה ביוזמות החקיקה או התנגדות להן
בתוך קטגוריות פוליטיות, בחלוקה לטיפוסי לאומיות**

תרשים 8. תדירות השתתפות במחאה או התנגדות לה בתוך קטגוריות פוליטיות, בחלוקה לטיפוסי לאומיות

סיכום: משמעותם של מאמצי החקיקה והמחאה כנגדם

ממצאי הסקר שערכתי מלמדים כי את המחלוקת הערה בציבור בנוגע ליוזמות החקיקה המכוננות בפי תומכיהן "רפורמה משפטית" ובפי מתנגדיהן "הפיכה משטרית" אי אפשר להסביר כמאבק בין מחנות פוליטיים הנושאים את הכותרות "ימין", "שמאל" ו"מרכז". תחת זאת, יש להבינה כביטוי עז של מחלוקת עמוקה יותר בנוגע למאפייניה של האומה ולאופייה של המדינה. ממצאי המחקר מראים שהתמיכה ביוזמות החקיקה נפוצה במידה מכרעת בשני טיפוסי לאומיות שיש ביניהם חפיפה חלקית: לאומיות אתנור-דתית ואולטרה-לאומנות. נציגיהם של טיפוסי לאומיות אלו בממשלה ובכנסת מקדמים ביוזמותיהם משטר אזרחות אתנור-לאומי, ומשכך הם נוטים לראות את המתנגדים לחקיקה כמי שבגדו בעמם. נגדם ניצבים הן נציגיה של לאומיות ביקורתית הנושאת שיח אזרחות ליברלי, הן נציגיהן של לאומיות אתנוצטרית ולאומיות אתנורפובליקנית הנושאות יחדיו שיח אזרחות אתנור-רפובליקני.

לפי נתוני הסקר אפשר להעריך כי רק כרבע מן המשתתפים במחאה נגד החלשת הרשות השופטת שייכים לקטגוריית הלאומיות הביקורתית, ואילו למעלה משני שלישים שייכים לקטגוריית של לאומיות אתנוצנטרית (כ-35%) ולאומיות אתנו-רפובליקנית (כ-44%). הדומיננטיות של שני טיפוסים לאומיות אלו בקרב פעילי המחאה ניכרת בביטויים הסמליים (במיוחד הנפת דגלי הלאום) וברטוריקה של המחאה, המבליטה דרישה לשימור או לשחזור של סדר יום המבוסס על עקרונות שיח האזרחות האתנו-רפובליקני: הגנה על זכויות אינדיבידואליות של אזרחי המדינה לצד הענקת זכויות קולקטיביות ליהודים בלבד וחלוקת משאבים חומריים, סמליים ופוליטיים לפי היררכיה של אזרחות טובה. גם כאשר המוחים משתמשים בשפת הליברליזם כדי לתבוע שמירה על זכויות הפרט במדינה, המסגרת הזהותית-רעיונית המשותפת לרובם איננה ליברלית; היא משלבת בין מינונים שונים של לאומיות אתנית, המדגישה את הבעלות של היהודים על המדינה, ובין רפובליקניזם, הגורס כי מידת התרומה למדינה היא אמת מידה שלפיה יש להעניק או לשלול את הזכות להשתתף בקביעת מדיניות, ואף לקבוע את מידת הזכאות של יחידים או קבוצות ליוקרה ולטובין חומריים. לעומתם, דרישתם העיקרית של נשאי שיח האזרחות הליברלית (שלעיתים מקיימים הפגנות לוויין קטנות בשולי ההפגנות הגדולות) היא סיום המשטר הצבאי בגדה המערבית, תחת הסיסמה "אין דמוקרטיה עם כיבוש". לצד זאת הם דורשים – דרישה המופנית הן כלפי האתנו-לאומיות, הן כלפי המיינסטרים האתנו-רפובליקני – לכונן דמוקרטיה שוויונית, שחלוקת הזכויות והמשאבים בה לא תתבסס על שיוך לאומי או על היררכיה של אזרחות טובה, ועל כן היא תיטיב גם עם המיעוט הערבי-פלסטיני בישראל וגם עם קבוצות מוחלשות בקרב היהודים בישראל.

לסיכום, כפי שמייקל מאן הראה בספרו *The Dark Side of Democracy* (Mann, 2005), בחיבור בין דמוקרטיה לאתנו-לאומיות טמונה הסכנה לפשיזם. לפיכך צודקים המוחים המדגישים את אופיין המהפכני של יוזמות החקיקה של לויין ורוטמן, המבקשות להכפיף באופן מוחלט את הדמוס בישראל לאתנוס היהודי. עם זאת, במאורעות החודשים האחרונים טמון גם פוטנציאל מהפכני בכיוון הפוך, של דמוקרטיזציה, והגשמתו תלויה בהתרת הקשר הגורדי שנקשר מראשית המדינה בין אתניות ולאומיות ובין אזרחות וזכויות.

מקורות

- בן-אליעזר, אורי. (1995). דרך הכוונת: היווצרותו של המיליטריזם הישראלי 1936-1956. דביר.
 בנסקי, טובה. (2005). תנועות נשים לשלום בישראל: מאפיינים וסוגיות נבחרות. מפנה, 47-48, 92-92.
- בן קימון, אלישע, וקורין אלבז-אלוש. (2023, 4 במאי). "יום השוויון" החל: עשרות מול ביתו של סמוטריץ'; "לשכת גיוס" נפתחה בבני ברק. *ynet*.
- גדרון, בנימין, מיכל בר וחגי כץ. (2002). קווים לדמותה של החברה האזרחית המאורגנת בישראל. סוציולוגיה ישראלית, 2(2), 369-400.
- גרינברג, לב. (2007). שלום מדומיין, שיח מלחמה: כשל המנהיגות, הפוליטיקה והדמוקרטיה בישראל 1992-2006. רסלינג.

- דוּתן, יואב. (2000). אקטיביזם שיפוטי בבג"צ. בתוך רות גביון, מרדכי קרמניצר ויואב דוּתן (עורכים), *אקטיביזם שיפוטי – בעד ונגד: מקומו של בג"ץ בחברה הישראלית* (עמ' 5-68). מאגנס וידיעות אחרונות.
- הכנסת. (2022, 28 בדצמבר). הסכם קואליציוני לכינון הממשלה ה-37 בין סיעת הליכוד לבין סיעת הציונות הדתית בראשות בצלאל סמוטריץ'.
- הלמן, שרה, ותמר רפפורט. (1997). "אלה נשים אשכנזיות, לבד, זונות של ערבים, לא מאמינות באלוהים, ולא אוהבות את ארץ־ישראל": "נשים בשחור" ואתגור הסדר החברתי. תיאוריה וביקורת, 10, 175-192.
- יפתחאל, אורן, ואסעד גאנם. (2004). לקראת תאוריה של משטרים אתנוקרטיים: הפוליטיקה של התפשטות אתנו־לאומית. מדינה וחברה, 4(1), 761-788.
- ישי, יעל. (2003). בין גיוס לפיוס: החברה האזרחית בישראל. כרמל.
- לוי, יגיל. (2003). צבא אחר לישראל: מיליטריזם חומרני בישראל. ידיעות אחרונות.
- נגבי, משה. (1981). כבלים של צדק: בג"צ מול הממשל הישראלי בשטחים. כנה.
- סמוחה, סמי. (2000). המשטר של מדינת־ישראל: דמוקרטיה אזרחית, אי־דמוקרטיה או דמוקרטיה אתנית? סוציולוגיה ישראלית, 2(2), 565-630.
- פלד, יואב, וגרשון שפיר. (2005). מיהו ישראלי: הדינמיקה של אזרחות מורכבת (בתרגום מיכל אלפון). רמות.
- פרי, יורם. (2005). יד איש באחיו: רצח רבין ומלחמת התרבות בישראל. בבל.
- צימוקי, טובה. (2023, 26 באפריל). "ציונות – ערך מנחה": הצעת עוצמה יהודית, והקושי המשפטי מחוק הלאום. *Ynet*.
- קימרלינג, ברוך. (2004). מהגרים, מתישבים, ילידים. עם עובד.
- רזניק, שלמה. (2003). "לקחת את החוק לידיים", מימין ומשמאל: המחותרת היהודית ו"יש גבול". בתוך מאג'ד אלחאג' ואורי בן־אליעזר (עורכים), *בשם הביטחון: סוציולוגיה של שלום ומלחמה בישראל בעידן משתנה* (עמ' 509-533). הוצאת הספרים של אוניברסיטת חיפה ופרדס.
- רם, אורי. (2005). הגלובליזציה של ישראל: מק'וורלד בתל אביב, ג'יהאד בירושלים. רסלינג.
- Barzilai, Gad. (2004). How far do justices go: The limits of judicial decisions. In Alan Dowty (Ed.), *Critical Issues in Israeli Society* (pp. 55-67). Praeger.
- Ben-Eliezer, Uri. (2003). New associations or new politics? The significance of Israeli-style post-materialism. *Hagar*, 4(1-2), 5-34.
- Ben-Eliezer, Uri, & Yuval Feinstein. (2009). The politics of borders and the borders of politics: Sovereignty and autonomy around Israel's human rights abuses in the separation barrier project. *Mobilization*, 14(3), 357-374.
- Bonikowski, Bart, & Paul DiMaggio. (2016). Varieties of American popular nationalism. *American Sociological Review*, 81(5), 949-980.
- Bonikowski, Bart, & Paul DiMaggio. (2022). Mapping culture with latent class analysis: A response to Eger and Hjerm. *Nations and Nationalism*, 28(1), 353-365.

- Bonikowski, Bart, Yuval Feinstein, & Sean Bock. (2021). The partisan sorting of "America": How nationalist cleavages shaped the 2016 US presidential election. *American Journal of Sociology*, 127(2), 492–561.
- Brubaker, Rogers. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Harvard University Press.
- Feinstein, Yuval. (2018). One flag, two rallies: Mechanisms of public opinion in Israel during the 2014 Gaza war. *Social Science Research*, 69, 65–82.
- Feinstein, Yuval. (2021). Potent but precarious: When, how, and why national identities have strong impact on attitude formation in response to events. *SocArXiv*.
- Feinstein, Yuval, & Uri Ben-Eliezer. (2019). Failed peace and the decline in liberalism in Israel: A spiral model. *Mediterranean Politics*, 24(5), 568–591.
- Gross, Aeyal M. (2006). The construction of a wall between The Hague and Jerusalem: The enforcement and limits of humanitarian law and the structure of occupation. *Leiden Journal of International Law*, 19(2), 393–440.
- Harpaz, Yossi. (2019). *Citizenship 2.0: Dual nationality as a global asset*. Princeton University Press.
- Kimmerling, Baruch. (1993). Patterns of militarism in Israel. *European Journal of Sociology*, 34(2), 196–223.
- Kretzmer, David. (2002). *The occupation of justice: The supreme court of Israel and the occupied territories*. SUNY Press.
- Mann, Michael. (2005). *The dark side of democracy: Explaining ethnic cleansing*. Cambridge University Press.
- Maron, Asa, & Michael Shalev. (2017). *Neoliberalism as a state project: Changing the political economy of Israel*. Oxford University Press.
- Peled, Yoav. (1992). Ethnic democracy and the legal construction of citizenship: Arab citizens of the Jewish state. *American Political Science Review*, 86(2), 432–443.
- Shamir, Ronen. (1990). "Landmark cases" and the reproduction of legitimacy: The case of Israel's high court of justice. *Law and Society Review*, 781–805.
- Soehl, Thomas, & Sakeef M. Karim. (2021). How legacies of geopolitical trauma shape popular nationalism today. *American Sociological Review*, 86(3), 406–429.